

ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Κλασικοί χρόνοι

Η ελληνική κοινωνία των κλασικών χρόνων χαρακτηρίζεται από *νομοκρατία* και *ολιγονομία*.

Θεμελιώδεις αρχές του πολιτεύματος είναι η *ελευθερία* και η *ισονομία*.

Πολίτης μιας πόλεως είναι ένα άτομο είτε *φύσει* είτε μετά από *απονομή της πολιτείας*.

Ο Άρειος Πάγος:

7ος αι.

- αρμόδιος για τη φύλαξη των νόμων
- τον έλεγχο των αρχόντων
- την εκδίκαση σημαντικών υποθέσεων

5ος αι.

Μεγάλο μέρος των αρμοδιοτήτων του περιέρχονται στην Ηλιαία, την Εκκλησία του Δήμου και τη Βουλή.

4ος αι.

Αποκτά ανακριτικά καθήκοντα σε σοβαρές υποθέσεις.

Τα μέλη του ήταν ισόβια και προέρχονταν από τις δύο ανώτερες εισοδηματικές τάξεις.

Η Βουλή:

Η σύνθεση της βουλής διαφέρει από πόλη σε πόλη ουσιαστικά και αριθμητικά.

Οι βουλευτές περνούν δοκιμασία, στην οποία πρέπει να αποδείξουν ότι δεν συντρέχει λόγος αποκλεισμού τους από το βουλευτικό αξίωμα.

Η βουλή των 500

Αποτελείται από 50 βουλευτές από κάθε μια από τις 10 φυλές της Αττικής. Με κλήρο ορίζεται η σειρά με την οποία οι 50 βουλευτές κάθε φυλής γίνονται πρυτάνεις και η φυλή τους καλείται

Ελληνιστικοί χρόνοι

Η πλειονότητα των δικαίων που παρατηρείται στο εσωτερικό των ελληνιστικών μοναρχιών επέφερε την ιεράρχηση των κανόνων δικαίου:

1. Διατάξεις των μοναρχών
2. Ελληνικής προέλευσης εθιμικές ρυθμίσεις (νόμοι πολιτικοί)
3. Κρίση δικαίου ανδρός.

Ανάπτυξη εθιμικού δικαίου:

Η περιορισμένη νομοθετική δραστηριότητα στο πλαίσιο του ιδ.δικαίου, οδήγησε στην ανάπτυξη του εθίμου και την αποδοχή του ως πηγή του δικαίου.

Η εκφραση πολιτικοί νόμοι περιλαμβάνει τις κάθε είδους διατάξεις, νομοθετικής ή εθιμικής προέλευσης, που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες κάτοικοι των ελληνιστικών μοναρχιών, και οι οποίες αποδίδονται στη νομοθετική παράδοση των κλασικών πόλεων.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Δίκαιο της Αυτοκρατορίας

- leges
- ius edicendi/ praetorium
- ius respondendi
- αυτοκρατορικές διατάξεις
- συγκλητικά δόγματα

Δίκαιο των επαρχιών

Νομοθετικά μέτρα των Ρωμαίων για συγκεκριμένη επαρχία του ρωμ.κράτους.
≠ τοπικά δίκαια- δεν είχαν ρωμαϊκή προέλευση.

ius gentium: κανόνες δικαίου μη ρωμαϊκής προέλευσης που οι Ρωμαίοι αναγνωρίζουν και αποδέχονται.

Ο δεσμευτικός τους χαρακτήρας απορρέει είτε από μια διεθνή σύμβαση (σχέση Ρωμαίου με ξένου) είτε από την έννοια της fides.

πρυτανεύουσα. Ο επι κεφαλής κάθε πρυτανεύουσας φυλής καλείται επιστάτης των πρυτάνεων, ιδιότητα την οποία δεν μπορεί να έχει για περισσότερο από 24 ώρες.

Η βουλή είναι υπεύθυνη για θέματα:

- εξωτερικής πολιτικής
- αθηναϊκής συμμαχίας
- οικονομικά
- θρησκευτικά
- διοικητικά/δικαστικά
- για έκδοση προβουλευμάτων που εισάγουν οποιοδήποτε θέμα στην εκκλησία του δήμου.

Η Εκκλησία του Δήμου:

Η μη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά θεωρείται ένδειξη δυσλειτουργίας τους κράτους. Οι αρμοδιότητες της λαϊκής συνέλευσης είναι ιδιαίτερα σημαντικές κι εκτεταμένες:

- κήρυξη πολέμου/σύναψη ειρήνης
- κατάρτιση διεθνών συμβάσεων
- άσκηση νομοθετικής εξουσίας
- απονομή πολιτείας σε ξένους
- συλλογή φόρων και δασμών
- καταδίκη σε θάνατο
- δήμευση περιουσίας
- εκλογή και λογοδοσία των αρχόντων

Η εκκλησία του δήμου συνέρχεται 4 φορές κατά τη διάρκεια κάθε πρυτανείας, συνεπώς 40 φορές το χρόνο. Η πρώτη συνέλευση καλείται κυρία εκκλησία. Οι νομοθετικές φύσεως αρμοδιότητες της εκκλησίας, εκτείνονται σε όλα τα μέλη της αθηναϊκής συμμαχίας. Οι αποφάσεις της εκκλησίας του Δήμου είναι αμετάκλητες.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

① LEGES : ψηφίζονται από τις 2 λαϊκές συνελεύσεις

PLEBISCITA: ψηφίζονται από τη συνέλευση των πληβείων

Η lex εκφράζει τη λαϊκή βούληση πάνω στο πρόταξη ενός άρχοντα.

Πρόταση αρμόδιου άρχοντα→ Υποβολή για συζήτηση στη Σύγκλητο→ δημοσιοποίηση

Υποβολή προτάσεων από πολίτες→ συζήτηση προτάσεων→ δημοσίευση

Μια lex αποτελείται από 3 μέρη:

1. Προοίμιο
2. Κείμενο του νόμου
3. Κύρωση

Διάκριση των leges ανάλογα με το αν επισύρουν ακυρότητα:

1. lex perfecta
2. lex minus quam perfecta
3. lex imperfecta

Το ρωμαϊκό δίκαιο χαρακτηρίζεται επίσης από ολιγονομία και οι Ρωμαίοι ρύθμιζαν πολλές υποθέσεις τους με βάση το έθιμο (mores maiorum).

Ο Δωδεκάδελτος νόμος (lex duodecim tabularum)

5ος αι.π.Χ.: ο Δωδεκάδελτος προκύπτει από τη διαμάχη πατρίκων και πληβείων. Ορίζεται από τη λαϊκή συνέλευση 10μελής επιτροπή, αποτελούμενη αποκλειστικά από πατρίκους, με σκοπό τη σύνταξη ενός κώδικα. Το έργο τους ολοκληρώνεται με 10 πινακίδες (δέλτους) που ανέγραφαν τις διατάξεις του νομοσχεδίου. Κατόπιν ορίζεται νέα 10μελής επιτροπή, αποτελούμενη αυτή τη φορά από πατρίκους και πληβείους και συντάσσονται άλλες 2 πινακίδες. (βλ. σελ 79)

Ο Δωδεκάδελτος, ειδάγει την αρχή ότι ο νεότερος νόμος καταργεί αυτοδικαίως τον παλαιότερο.

Ο Ακουίλιος Νόμος (lex Aquilia)

Ο νόμος αυτός αποτέλεσε τον πυρήνα του δικαίου των δικαιοπραξιών.

② ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Με την εγκαθίδρυση της αυτοκρατορίας, οι βασιλικές διατάξεις καθίστανται σχεδόν αποκλειστική πηγή των κανόνων δικαίου.

Princeps legibus solutus: ο μονάρχης είναι υπεράνω του νόμου και δεν δεσμεύεται ούτε από τις δικές του διατάξεις.

③ IUS PUBLICAE RESPONDENDI: ορισμένοι νομικοί έχουν το προνόμιο να εκδίδουν γνωμοδοτήσεις. Για να δεσμεύσουν όμως τον δικαστή, οι γνωμοδοτήσεις αυτές πρέπει να είναι ομόφωνες.

④ ΤΟ ΠΡΑΙΤΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ: ο κύριος κορμός αυτού του δικαίου αποτελείται από τις αποφάσεις που εκδίδουν οι πραιτορες κατά την απονομή της ένδικης προστασίας. Κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους οι πραιτορες εκδίδουν δικαστικό πρόγραμμα (formula)

Κατά τη διάρκεια της θητείας τους εκδίδουν μεμονωμένες διατάξεις για θέματα που υποβάλλονται στην κρίση τους,

Οι άρχοντες:

Ορίζονται κατά κανόνα με κλήρωση. Η θητεία τους είναι περιορισμένη (ενιαύσια), ορισμένες αρχές είναι συλλογικές και πάντοτε εξειδικευμένες σε ένα θέμα.

Ο πολίτης που αναλαμβάνει την άσκηση δημοσίου αξιώματος, πρέπει πρώτα να περάσει από δοκιμασία, όπου είναι υποχρεωμένος παντός του βίου λόγον διδόναι.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ

Αποτελείται από τα ήδικτα που εκδίδουν οι Ρωμαίοι διοικητές των διαφόρων επαρχιών και αφορούν στην οργάνωση της συγκεκριμένης επαρχίας.

Τα τοπικά δίκαια έχουν για τους Ρωμαίους αξία εθίμου.

Η εφαρμογή των τοπικών δικαίων δεν είναι δυνατή μετά το 212 μ.Χ., αν αντίκειται σε διάταξη του Ρωμαϊκού δικαίου.

Ο αναγκαστικός χαρακτήρας του εθίμου:

Θεωρείται ότι θεμελιώνεται:

1.στην αρχαιότητα του συγκεκριμένου κανόνα

2.στη γενική συναίνεση και αποδοχή

Το περιεχόμενο του εθίμου δεν πρέπει να προσκρούει σε νόμο (contra legem) εκτός αν ο νόμος έχει περιπέσει σε αχρησία.

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Κλασικοί χρόνοι

Διαιτησία:

-Δημόσια: δημόσιοι δικαστές κληρούνται όσοι έχουν συμπληρώσει το 60ο έτος της ηλικίας τους ενώ η άρνηση επισύρει την ποινή της ατιμίας.
-Ιδιωτική.

Η Ηλιαία:

Στις δημοκρατικές πόλεις η απονομή της δικαιοσύνης ήταν έργο των λαϊκών δικαστηρίων. Η Ηλιαία λειτουργεί τόσο ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο όσο και ως διοικητικό και “συνταγματικό”.

Κάθε πολίτης άνω των 30 ετών μπορεί να γίνει μέλος του λαϊκού δικαστηρίου αρκεί να μην έχει χαρακτηριστεί ως άτιμος και να μην είναι οφειλέτης του δημοσίου. Οι δικαστές κληρούνται από τους καταλόγους των δήμων, διαδικασία που διενεργείται από τους 9 άρχοντες. Κληρούνται 600 δικαστές από κάθε φυλή.

Η Ηλιαία υποδιαιρείται σε 10 τμήματα κάθε ένα από τα οποία αποτελείται από 501 μέλη ενώ υπάρχουν 1000 αναπληρωματικά μέλη.

Οι ιδιωτικές υποθέσεις αποτελούν αντικείμενο δίκης και δικάζονται από 201 δικαστές.

Οι δημόσιες αποτελούν αντικείμενο γραφής και δικάζονται από πολυμελέστερα τμήματα.

Τα φονικά δικαστήρια:

Για κάθε ειδικότερη μορφή που μπορούσε να πάρει μια ανθρωποκτονία υπήρχε και το αρμόδιο δικαστήριο.

Την προεδρία όλων των φονικών δικαστηρίων είχε ο άρχων βασιλεύς και τα μέλη τους επιλέγονταν από τον λαό. Τα μέλη της Ηλιαίας, οι οποίοι ο κλήρος ανέδειξε ως μέλη της Ηλιαίας για ένα έτος:

Ελληνιστικοί χρόνοι

Η ΑΠΟΝΟΜΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Με την εδραίωση των μοναρχιών η ανεξαρτησία των λαϊκών δικαστηρίων και αντίστοιχα η εμπιστοσύνη των πολιτών σε αυτά, κλονίζεται ανεπανόρθωτα. Οι πολίτες καταφεύγουν για την επίλυση των διαφορών τους, στους “περιοδεύοντες δικαστές”. Οι περιοδεύοντες δικαστές δεν έχουν απαραίτητα ειδική νομική κατάρτιση αλλά μόνο εμπειρική γνώση του δικαίου. Συγχρόνως συμβάλλουν στην ενοποίηση του δικαίου των ελληνιστικών πόλεων.

Η ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΡΧΙΕΣ

Τα δικαστήρια έχουν να ανταγωνιστούν τις δικαιοδοτικές εξουσίες των μοναρχών καθώς επίσης και να αντιμετωπίσουν την πλειονότητα των δικαίων που οφείλεται στην πληθυσμική πολυμορφία.

Στην ελληνιστική Αίγυπτο οι διαφορές λύνονται ως εξής:

-μεταξύ Ελλήνων, από τους δικαστές
-μεταξύ Αιγυπτίων, από τους λαοκρίτας
-οι μικτές διαφορές επιλύονται από το κοινοδίκιον. Στα 118 π.Χ. τα ελληνικά δικαστήρια καταργούνται με βασιλικό πρόσταγμα και τη θέση τους παίρνουν δικαστές που ονομάζονται χρηματισταί, ενώ κρίσιμη για την επιλογή του αρμόδιου δικαστηρίου και του εφαρμοστέου δικαίου είναι η γλώσσα στην οποία έχει συνταχθεί το επίδικο έγγραφο.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

ΤΟ ΠΡΑΙΤΟΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η formula : η πραιτορική formula ήλθε να πληρώσει τα κενά στην απονομή της δικαιοσύνης.

Νομοθετική της ρύθμιση πραγματοποιείται:

1. LEX AEBUTIA: διευρύνθηκε το πεδίο εφαρμογής του συστήματος της formula.
2. LEX IULIA: γενικεύθηκε η εφαρμογή της formula.

Όταν το πραιτορικό δίκαιο κωδικοποιείται, χάνει το βασικό του πλεονέκτημα που είναι η διαρκής ανανέωση και η προσαρμογή της απονομής δικαιοσύνης στους ισχύοντες κανόνες δικαίου.

1.ΤΟ ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ: εκδικάζονται υποθέσεις ακούσιου φόνου Αθηναίου πολίτη ή εκούσιου φόνου δούλου, μέτοικου ή ξένου.

2.Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ : εκδικάζονται ανθρωποκτονίες εκ βουλεύσεως με εμπρησμό ή δηλητήριο

3.ΤΟ ΔΕΛΦΙΝΙΟΝ: εκδικάζονται υποθέσεις δίκαιου φόνου:

α. κατά τη διάρκεια αθλητικών αγώνων

β. σε περιπτώσεις άμυνας

γ. περιπτώσεις μοιχείας

δ. σε καιρό πολέμου

4.ΤΟ ΕΝ ΦΡΕΑΤΤΟΙ.

ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Ο γάμος

Οι Αρχαίοι δεν ακολουθούν τη συστηματική διάκριση του δικαίου σε ιδιωτικό και δημόσιο. Το εσωτερικό δίκαιο των πόλεων είναι ενιαίο και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι έχει κοινούς δημιουργούς και κοινούς αποδέκτες.

Κλασικοί χρόνοι

Ο ΟΙΚΟΣ: υπήρξε η αρχαιότερη και ολιγομελέστερη κοινωνική ομάδα. Στην έννοιά του περιλαμβάνεται ένα σύνολο προσώπων, περιουσιακών αγαθών και στοιχείων θρησκευτικής λατρείας.

Η σύναψη έγκυρου γάμου προϋποθέτει 2 τυπικές πράξεις:
α. Την εγγύην: ανταλλαγή υποσχέσεων μεταξύ του κυρίου της γυναίκας και του μέλλοντος συζύγου της.
β. Την έκδοση: παράδοση της γυναίκας στο σύζυγο.

Η προίκα αποτελεί το μερίδιο της γυναίκας επάνω στην πατρική περιουσία και αποτιμάται σε χρήμα. Ο γάμος λύεται αυτοδικαίως με τον θάνατο ή με διαζύγιο (αποπομπή/ απόλειψις)

Επίκληρος ονομάζεται η θυγατέρα που, μην έχοντας αδελφούς, υποχρεώνεται να παντρευτεί τον πλησιέστερο συγγενή από την πατρική πλευρά, που θα κληρονομήσει τον αποβιώσαντα αν αυτός ήταν άτεκνος.

Ελληνιστικοί χρόνοι

Η εγγυή παύει να αποτελεί προϋπόθεση του γάμου.

Στις ελληνιστικές πόλεις απαιτείται κοινή καταγωγή των συζύγων. Στις μοναρχίες η καταγωγή δεν έχει σημασία.

Ο γάμος ονομάζεται “συνοικισία” και οι προσωπικές και περιουσιακές σχέσεις των συζύγων ρυθμίζονται με την εγγραφή συνοικισίας, η οποία όμως δεν επηρεάζει το κύρος της έγγαμης σχέσης. Η προίκα δεν περνά στην κυριότητα του συζύγου.

Το διαζύγιο πραγματοποιείται ατύπως, είτε με αποπομπή από την πλευρά του συζύγου, είτε με απαλλαγή/ απόλειψη από τη μεριά της συζύγου, είτε συναινετικά.

Ο θεσμός της επικλήρου διατηρείται μόνο στις ελληνιστικές πόλεις.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Ο γάμος συνιστά πραγματικό γεγονός που απαιτεί όμως ορισμένες προϋποθέσεις:

- i. Νόμιμη ηλικία
- ii.Συναίνεση του εξουσιαστή
- iii.ιδιότητα του πολίτη
- iv.συναίνεση των μελλονύμφων
- v.απουσία κωλύματος

Τα κωλύματα:

- συγγένεια κατ’ευθεία γραμμή και εκ πλαγίου ως τον 3ο βαθμό
- ύπαρξη προηγούμενου γάμου
- καταδίκη για μοιχεία (για τις γυναίκες)
- στρατιωτική θητεία (για τους άνδρες)

Συζυγική εξουσία.

Εάν ο γάμος δεν συνοδεύεται από κτήση εξουσίας της συζύγου από τον σύζυγο, τότε η περιουσιακή κατάσταση των συζύγων δεν μεταβάλλεται.

Προίκα : αν η σύζυγος τεθεί υπό την εξουσία του συζύγου χάνει κάθε κληρονομικό δικαίωμα στην πατρική περιουσία και παίρνει προίκα, η οποία περιέρχεται στην κυριότητα του συζύγου.

Βυζαντινοί χρόνοι

Η μεταμόρφωση της ρωμαϊκής τάξης σε βυζαντινή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εμφάνιση, διάδοση και επικράτηση του χριστιανισμού και στη συνέχεια στο έντονο ενδιαφέρον της Εκκλησίας για τη διαμόρφωση των κοινωνικών δομών. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η προσπάθεια της Εκκλησίας να θέσει υπό τον πλήρη έλεγχο της την οικογένεια, πράγμα το οποίο κατάφερε.

Στα κεφάλαια του Πρόχειρου Νόμου αναφέρονται οι προϋποθέσεις του γάμου:

1. νόμιμη ηλικία
 2. συναίνεση των μελλονύμφων
 3. συναίνεση του εξουσιαστή
 4. τήρηση νόμιμου τύπου.
- Τα ίδια ισχύουν και για την έγκυρη σύναψη μνηστείας.

Τα γαμικά κωλύματα περιλαμβάνονταν στις Εισηγήσεις του Ιουστινιανού:

- 1.κωλύματα λόγω εξ αίματος συγγένειας και αγχιστείας.
- 2.Κώλυμα λόγω πνευματικής συγγένειας.

Αν όμως παραμείνει υπό την πατρική εξουσία, διατηρεί τα κληρονομικά της δικαιώματα, παίρνει όμως και προίκα.

Η σύσταση προίκας πραγματοποιείται με την κατάρτιση μιας τυπικής δικαιοπραξίας.

Υπάρχουν 3 μορφές προίκας:

1. dos recepticia: ρητή πρόβλεψη για επιστροφή των προικίων σε περίπτωση λύσης του γάμου
2. dos profecticia: αν λυθεί ο γάμος τα προικία επιστρέφονται στον προικοδότη
3. dos adventicia: η προίκα συνιστάται από την ίδια τη σύζυγο και δεν επιστρέφεται αν λυθεί ο γάμος.

Λύση του γάμου επέρχεται με το θάνατο, με την απώλεια της ιδιότητας του πολίτη και με το διαζύγιο.

3. Κλώσματα από άλλες αιτίες (λόγω αξιώματος ή θρησκευτικού λειτουργήματος, θρησκείας, προϋφιστάμενου έγκυρου γάμου, αξιόποινης πράξης, χηρείας με περιορισμένη χρονική διάρκεια)

Η ΣΥΝΑΨΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Συστατικό στοιχείο του γάμου ήταν η “γαμική διάθεση” των προσώπων. Για την απόδειξη του γάμου το Ιουστινιάνειο δίκαιο προέβλεπε την κατάρτιση προικίων συμβολαίων ή τη δήλωση βούλησης ενώπιον του εκδίκου Εκκλησίας και μαρτύρων. Στα τέλη του 9ου αι. καταργείται η παλλακεία (ο άγραφος γάμος) και καθιερώνεται ως συστατικός τύπος του γάμου η παλλακεία. Από κει και πέρα εκλείπει οριστικά ο κίνδυνος σύγχυσης του γάμου με οποιαδήποτε άλλη μορφή συμβίωσης. Η ιερολογία είναι υποχρεωτική και για τη σύναψη γάμου μεταξύ δούλων.

Η Εκκλησία αποδοκίμαζε τους διαδοχικούς γάμους. Το 920 μ.Χ. ρυθμίζεται τελειωτικά το θέμα των πολλαπλών γάμων όπου απαγορεύτηκε απολύτως ο 4ος γάμος.

Η ΛΥΣΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

1. Θάνατος και αφάνεια

2. Διαζύγιο

• Ιουστινιάνειο δίκαιο:

ΛΥΣΗ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΣ :

-έγκλημα εσχάτης προδοσίας που γνώριζε η γυναίκα και δεν αποκάλυψε

-μοιχεία

-επιβουλή της ζωής

-ηθικώς ύποπτες πράξεις

ΛΥΣΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ:

-συμμετοχή του άνδρα σε έγκλημα

εσχάτης προδοσίας

-επιβουλή της ζωής

Σχέσεις γονέων και τέκνων

Κλασικοί χρόνοι

Απαγορεύεται η πώληση των τέκνων.
Όμως ο πατέρας έχει δικαίωμα:

- αποκηρύξεως
 - έκθεσης
- καθώς και υποχρέωση:
- ανατροφής και εκπαίδευσης
 - διαχείρισης της περιουσίας του ανηλίκου
 - να μη συντάξει διαθήκη που θα αποκλείει το τέκνο

Τα παιδιά έχουν υποχρέωση :

- να συνδράμουν τους εν ζωή γονείς τους
- να τους τιμούν μετά θάνατον

Ελληνιστικοί χρόνοι

Η πατρική εξουσία λήγει:

- με την ενηλικίωση
- με τον γάμο
- με την αποκήρυξη
- με τον θάνατο

Παροχές των γονέων προς τα τέκνα πραγματοποιούνται με:

- εικονική πώληση
- αμετάκλητη δωρεά εν ζωή.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Η εξουσία που ασκεί ο αρχηγός της οικογένειας πάνω στα μέλη της δεν διαφέρει και πολύ από την εξουσία που έχει ο κύριος πάνω στο δούλο.

-προσβολή της ηθικής προσωπικότητας
-μόνιμες εξωσυζυγικές σχέσεις.
ΛΥΣΗ ΧΩΡΙΣ ΥΠΑΙΤΙΟΤΗΤΑ:
-ανικανότητα του συζύγου
-επιλογή μοναχικού βίου
-μακρόχρονη αιχμαλωσία
Η λύση του γάμου χωρίς νόμιμη αιτία επιτρεπόταν αλλά επέφερε βαρύτατες περιουσιακές κυρώσεις σε βάρος αυτού που έλυε το γάμο με αυτόν τον τρόπο.

Δίκαιο των Ισαύρων και των Μακεδόνων
ΛΥΣΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

- λόγω εξώγαμων σχέσεων της γυναίκας ή ανικανότητας του άνδρα
- λόγω επιβουλής της ζωής
- λόγω λέπρας
Μετά τον 12ο αιώνα τα διαζύγιο εκδίδονται με αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων της Εκκλησίας.

ΤΟ ΣΥΝΑΙΝΕΤΙΚΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ

Ο Ιουστινιανός δεν το απαγόρευσε αρχικά, αλλά κατόπιν δεχόμενος μεν την λύση του γάμου επέβαλλε για το συναινετικό διαζύγιο σοβαρές περιουσιακές κυρώσεις.

Ο ανιψιός του Ιουστίνος επιτρέπει και πάλι το συναινετικό διαζύγιο .

Το “αδιάλλακτον μίσος” μεταξύ των συζύγων υπήρξε στις Νεαρές επιχείρημα υπέρ συναινετικού διαζυγίου ενώ στις δικαστικές αποφάσεις διαμορφώθηκε σε αυτοτελή λόγο διάζευξης.

Υιοθεσία

Κλασικοί χρόνοι

Είναι απαραίτητη η ιδιότητα του πολίτη και για τα δύο μέρη
Ο υιοθετούμενος αποκτά κληρονομικά δικαιώματα.
Είναι απαραίτητη η εγγραφή της πράξης στα ληξιαρχικά βιβλία.
Η υιοθεσία λύεται κοινή συναινέσει ή μονομερώς.

Ελληνιστικοί χρόνοι

Παύουν οι περιορισμοί όσον αφορά το πρόσωπο του υιοθετούμενου

Απαιτείται η σύνταξη εγγράφου: συγγραφή τεκνοθεσιών

Ρωμαϊκοί χρόνοι

ΕΙΣΠΟΙΗΣΗ (adrogatio) : ο εισποιούμενος, που ήταν αυτεξούσιος, και τα υπεξούσια σε αυτόν πρόσωπα περιέρχονται κάτω από την εξουσία του εισποιούντος.
Απαιτείται η σύμπραξη λαϊκής συνέλευσης.

ΥΙΟΘΕΣΙΑ (adoptio) : ο υιοθετούμενος δεν ήταν αυτεξούσιος. Αποσπάται από την εξουσία του φυσικού του φορέα και περιέρχεται στην εξουσία του υιοθετούντος. Η τέλεση γίνεται ενώπιον ενός άρχοντα.

Κληρονομικό δίκαιο

Κλασικοί χρόνοι

ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΔΟΧΗ

Με νόμο του Σόλωνα, η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή θεμελιώνεται στην έννοια της αγχιστείας (εκ πλαγίου συγγενείς, άρρενες ή θήλεις μέχρι τον 5ο βαθμό καθώς και ετεροθαλείς αδελφοί και αδελφές)

ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ Κ.Δ.

Ο θεσμός της διαθήκης εισάγεται με νόμο του Σόλωνα. Αν δεν υπάρχουν γνήσιοι άρρενες κατιόντες ο διαθέτης έχει δικαίωμα να παρακάμψει τους αγχιστείες.

Ο νόμος δεν απαιτεί έγγραφο τύπο.

Μόνοι λόγοι ακυρότητας είναι:

- η έλλειψη πνευματικής ικανότητας
- η σύνταξη διαθήκης υπό το κράτος βίας

ΕΠΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Επέρχεται αυτοδικαίως για τους κατιόντες είτε είναι εξ αδιαθέτου είτε εκ διαθήκης.

Οι λοιποί συγγενείς καταθέτουν αίτηση στον αρμόδιο άρχοντα. Σε περίπτωση αντιδικίας αρμόδιο είναι το λαϊκό δικαστήριο.

Ελληνιστικοί χρόνοι

ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ Κ.Δ.

Οι κανόνες δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από τους νόμους του Σόλωνα

ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ Κ.Δ.

Οι διαθήκες καταρτίζονται εγγράφως και αποτελούνται από δυο μέρη:

1. διαβεβαιώνεται ότι το έγγραφο συνετάχθη ενώπιον συμβολαιογράφου
2. διαβεβαιώνεται ότι ο διαθέτης “τάδε διετίθετο νοών και φρονών”

Ικανότητα σύνταξης διαθήκης αναγνωρίζεται στους άρρενες ενήλικες.

Οι διατάξεις τελευταίας βούλησης έχουν χαρακτήρα ανακλητό.

ΕΠΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ (εμβάτευσις)

Απαιτείται η υποβολή σχετικής αίτησης από τον δικαιούχο στην αρμόδια αρχή.

Μολις επιδικασθεί η κληρονομία ο δικαιούχος πρέπει να την αποδεχθεί και να προχωρήσει σε απογραφή και καταβολή του αναλογούντος φόρου.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

2 ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ

1. hereditas
2. bonorum possessio

ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ Κ.Δ.

Καλούνται κατά σειρά:

1. οι sui του αποβιώσαντος
2. οι εκ πλαγίου συγγενείς κατ'αρρενογονία
3. Αν δεν υπάρχουν συγγενείς η περιουσία περιέρχεται στο γένος ή κηρύσσεται αδέσποτη

ΕΚ ΔΙΑΘΗΚΗΣ

3 μορφές διαθηκών με τυπικό χαρακτήρα:

1. Testamentum calamitatis comitiis
2. Testamentum per aes et libram
3. Testamentum militis

Εμπράγματο Δίκαιο

Κλασικοί χρόνοι

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΚΙΝΗΤΩΝ -ΑΚΙΝΗΤΩΝ
πρακτική σημασία : η εξουσία διάθεσης και η κτήση κυριότητας για τα ακίνητα αναγνωρίζεται μόνο στους πολίτες.

έγγειος→ ακίνητα
ναυτικά
έπιπλα→ κινητά (εκτός δούλων,ζώων,χρημάτων)

φανερά ουσία→ακίνητα

αφανής ουσία→κινητά και απαιτήσεις

πατρώα→περιουσιακά στοιχεία που περιήλθαν στον δικαιούχο με κληρονομική διαδοχή

επίκτητα→περιήλθαν στον δικαιούχο λόγω προσωπικής συναλλακτικής δραστηριότητας

Στην αρχαία Ελλάδα η κυριότητα είναι ΣΧΕΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Ο κύριος έχει εξουσία του πράγματος είτε εν ζωή είτε αιτία θανάτου

Η διάκριση νομής και κυριότητας δεν ήταν άγνωστη. Δεν διατυπώθηκαν όμως αντίστοιχοι ειδικοί κανόνες και ένδικα μέσα προστασίας γιατί η ουσία και των δύο καταστάσεων ήταν η ίδια : εξουσία χρήσης και οικονομική εκμετάλλευση.

Ελληνιστικοί χρόνοι

Η έλλειψη τεχνικού όρου της κυριότητας εξακολουθεί.
Από τον 2ο αι. μ.Χ.:
dominium :κυριότητα
possessio: νομή

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ
η κυριότητα ακινήτων μπορεί να ανήκει:
-στην πόλη
-σε ναούς
-σε ιδιώτες

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΡΧΙΕΣ
η κυριότητα ακινήτων ανήκει στον μονάρχη + κληρούχοι

Εξακολουθεί να μην γίνεται διάκριση μεταξύ των ενδίκων βοηθημάτων προστασίας της κυριότητας με αυτών της νομής.
Η διεκδικητική αγωγή εμφανίζεται μετά τον 3ο αι.

ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΕΜΦΥΤΕΥΣΙΣ
παραχώρηση εκμετάλλευσης ακινήτων όπου ο εμφυτευτής καταβάλλει μεν ένα είδος μισθώματος, μπορεί όμως να ασκεί το δικαίωμά του εις το διηνεκές.

ΧΡΗΣΙΚΤΗΣΙΑ
από τον 2ο αι. γίνεται διάκριση:
-χρησικτησία κινητών (usucapio)
-χρησικτησία ακινήτων (longi temporis praescriptio)

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Οι Ρωμαίοι διέκριναν και διαβάθμισαν τις διάφορες μορφές εξουσιασμού ενός πράγματος:

- 1.κυριότητα (dominium)
- 2.νομή (possessio civilis)
- 3.κατοχή (possessio naturalis)

Η ΚΥΡΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
η έννοια της κυριότητας αποκρυσταλλώνεται και διακρίνεται από τη νομή και τα περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα.

Παράγωγοι τρόποι κτήσης:

Απαιτείται η τήρησ τύπου, γίνεται όμως δεκτή και η μεταβίβαση της κυριότητας μόνο με παράδοση της νομής.

Πρωτότυποι τρόποι κτήσης:

- κατάληψη αδεσπότη
- κτήση κυριότητας καρπων
- κτήση κυριότητας σε περίπτωση ενώσεως πραγμάτων που ανήκουν σε διαφορετικό κύριο.

ΧΡΗΣΙΚΤΗΣΙΑ

Έχει 4 προϋποθέσεις:

- 1.το πράγμα να είναι δεκτικό χρησικτησίας
- 2.καλή πίστη του νομέα
- 3.νόμιμος τίτλος
- 4.πάροδος ορισμένου χρόνου

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΥΡΙΟΤΗΤΑΣ

- 1.Προς όφελος του δημοσίου συμφέροντος
- 2.Προς όφελος του ιδιωτικού συμφέροντος.

ΤΡΟΠΟΙ ΚΤΗΣΗΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΑΣ

- κτητική κατά φύσιν (πρωτότυπη κτήση):
κατάληψη αδεσπότου
κτήση πάνω στη λεία πολέμου
- κτητική χρηματιστική (παράγωγη κτήση)

δωρεά

ανταλλαγή

αγοραπωλησία

- χρησικτησία

νομικές συνέπειες:

α. άρνηση της έννομης τάξης να χορηγήσει

προστασία στον κύριο

β. άμεση κτήση κυριότητας από τον νομέα

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

α. προς εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος

β. προς εξυπηρέτηση του ιδιωτικού συμφέροντος

(γειτονικό ακίνητο)

Ενοχικό Δίκαιο

Κλασικοί χρόνοι

Υποχρέωση παροχής και δυνατότης εξαναγκασμού του οφειλέτη σε παροχή
→ μόνο αν ο οφειλέτης αποκόμισε περιουσιακό/ ηθικό όφελος λόγω της σχέσης και ο δανειστής υπέστη ζημία εξ αιτίας αυτής.

ΕΝΟΧΗ ⇒ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ

Εκούσιο
οι συναλλασσόμενοι
επιδιώκουν τη σχέση

Ακούσιο
δεν επιθυμούν τη
σχέση

ΕΝΟΧΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ

Ο οφειλέτης οφείλει επειδή έλαβε και όχι επειδή συμφώνησε

Εκούσιο συνάλλαγμα ⇒ Συμβατική ευθύνη

Ακούσιο συνάλλαγμα ⇒ Αδικοπρακτική ευθύνη

Συνθήκη: έγγραφο πιστοποίησης της κατάρτισης
και του περιεχομένου

Ελληνιστικό δίκαιο

Ο όρος συνάλλαγμα εξακολουθεί να υποδηλώνει την ενοχή και την συμβατική σχέση.

Συγγραφή → το έγγραφο της σύμβασης

Ομολογία → η δημοσιοποίηση ήδη καταρτισμένης σύμβασης

ΟΦΕΙΛΕΤΗΣ (οφείλει αλλά δεν έχει ευθύνη)	+	ΕΓΓΥΗΤΗΣ (έχει ευθύνη αλλά δεν οφείλει)
--	---	---

⇒ ΑΥΤΕΓΓΥΟΣ (έχει ευθύνη και οφείλει)

ΤΥΠΟΣ: το έγγραφο δεν είναι αναγκαίο για το κύρος της σύμβασης. Προϋπόθεση του κύρους είναι ο εκούσιος χαρακτήρας της σύμβασης.

Ρωμαϊκοί χρόνοι

Ενοχή = Obligatio (< lex) : ο οφειλέτης ευθύνεται απέναντι στον δανειστή μόνο με την παρουσία του και εξαναγκάζεται να εκπληρώσει την παροχή σύμφωνα με το δίκαιο της πολιτείας του.

Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ

1. Συμβάσεις
2. Αδικοπραξίες
3. Οιονεί συμβάσεις/ αδικοπραξίες

ΕΝΟΧΕΣ ΑΠΟ ΣΥΜΒΑΣΗ

Για τους Ρωμαίους κάθε συμφωνία δεν έπεται ότι είναι και σύμβαση και άρα έχει δεσμευτικό χαρακτήρα.
Δεσμευτικό χαρακτήρα έχουν μόνο:
οι συμβάσεις
τα συναλλάγματα

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ

1. re: καταρτίζονται με μια παραδοτική δικαιοπραξία
2. verbis: καταρτίζονται προφορικά
3. litteris: καταρτίζονται εγγράφως
4. solo consensu: καταρτίζονται μόνο με τη συναίνεση των μερών .

Συγγραφή ≠ Σύμβαση

Ομολογία : αφού καταρτιστεί η σύμβαση με την με την ομολογία γνωστοποιείται.

ΤΥΠΟΣ: οι συμβάσεις καταρτίζονται απλώς. Τα έγγραφα και οι μάρτυρες χρησιμεύουν μόνο ως αποδεικτικά μέσα, δεν επιδρούν στο κύρος.

Βυζαντινοί Χρόνοι

Η πραγματική γενεσιουργός αιτία της μεταμόρφωσης της ρωμαϊκής έννομης τάξης υπήρξε ο χωρισμός του κράτους από τον Διοκλητιανό και οι συνακόλουθες διοικητικές ανακατατάξεις και αναδιαρθρώσεις. Αποφασιστικό ρόλο έπαιξε παράλληλα η επικράτηση του χριστιανισμού που σταδιακά εξελίχθηκε σε επίσημη και αποκλειστική θρησκεία του κράτους.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ: το ζωηρό ενδιαφέρον πολλών αυτοκρατόρων για τα δογματικά θέματα της εκκλησίας δεν είχε ως αφετηρία τις προσωπικές θεολογικές απόψεις του κάθε μονάρχη, αλλά την αγωνία για τη διατήρηση της κρατικής ενότητας.

Ο αυτοκράτορας δημιουργεί τους νόμους, αλλά πηγή τους θεωρείται ο Θεός. Κριτήριο για την ηθική αξιολόγηση των νομών είναι το κατά πόσο αυτοί συμμορφώνονται με το θείο δίκαιο.

Από άποψη *ουσιαστικού δαΐου* η Εκκλησία δεν άργησε να κάνει αισθητή την παρουσία της, ειδικά στους τομείς που αφορούσαν σε ορισμένους τύπους κοινωνικών δομών (π.χ. οικογένεια)

Από άποψη *δικονομικού* δικαίου η ύπαρξη εκκλησιαστικών διοικητικών οργάνων επέδρασε στον τρόπο απονομής όχι μόνο της αστικής αλλά και της ποινικής δικαιοσύνης με την καθιέρωση μάλιστα προνομιακών θεσμών υπέρ της Εκκλησίας και των κληρικών.

ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ-ΒΑΡΒΑΡΙΚΕΣ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη εισαγωγής μεταβολών στη δομή του κράτους (4ος αιων.)

- διοικητική αναδιάρθρωση (λόγω των διαφορετικών συνθηκών που επικρατούσαν στο ανατολικό και το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας)
- αλλαγές στη μορφή του πολιτεύματος (η εκτεταμένη εξουσία του Ηγεμόνα ενισχύεται από έναν ανεξέλεγκτο νομοθέτη και η “Ηγεμονία” μετατρέπεται σε “Δεσποτεία”).

ΟΙ ΝΟΜΟΙ: ο αυτοκράτορας στελέχωσε τις νομικές υπηρεσίες με πρόσωπα που δεν ήταν νομικά εκπαιδευμένα αλλά είχαν άριστη κατάρτιση στο πεδίο της λογικής και της ρητορικής. Επιδίωξη και αποτέλεσμα ήταν να καθιερωθεί η προπαγάνδα ως ένας αποφασιστικής σημασίας παράγοντας στη διαμόρφωση των νομοθετικών κειμένων.

Η ενίσχυση της εξουσίας του ηγεμόνα είχε μια ακόμη επίδραση, στην εξωτερική μορφή των νόμων:

Ο όρος ***constitutio principis*** περιελάμβανε αρχικά 4 κατηγορίες πράξεων (περίοδος της Ηγεμονίας):

1. *edicta* : γενικοί νόμοι
2. *decreta*: επιλύσεις ένδικων διαφορών που ετίθεντο υπό την κρίση του αυτοκράτορα
3. *mandata*: υπηρεσιακές οδηγίες προς τους υπαλλήλους
4. *rescripta*: επίσημες γνωμοδοτήσεις που σε περίπτωση αμφιβολίας, επέιχαν θέση αυθεντικής ερμηνείας των νόμων.

Το **ύφος** τους διαφοροποιείται σημαντικά: τα *edicta* ως γενικοί νόμοι, λάμβαναν ευρεία δημοσιότητα και παρουσιάζουν έντονη χρήση ρητορικών σχημάτων. Το αντίθετο συμβαίνει με τις λοιπές κατηγορίες, που απευθύνονταν σε μικρό κύκλο αποδεκτών και ήταν γραμμένες λιτά, με πολύ μέτρια χρήση σχημάτων.

Στην περίοδο της Δεσποτείας, οι κατηγορίες αυτές παρουσίασαν μια προοδευτική τάση ενοποίησης και κατέληξαν στο τέλος να υπάρχουν:

- *leges generales* ή *sacrae* ή *constitutiones* : γενικοί νόμοι
- ειδική νόμοι με προνομιακό περιεχόμενο ως *rescripta*.

Η αθρόα παραγωγή νόμων (λόγω των οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών και της ανάγκης ρύθμισης των οργανωτικών θεμάτων της Εκκλησίας) κατέστησε την εποπτεία του συνολικού δικαίου πρακτικώς αδύνατη. Μάλιστα, καθώς η αρμοδιότητα απονομής της δικαιοσύνης είχε ανατεθεί σε κρατικούς υπαλλήλους χωρίς νομική κατάρτιση, οι νόμοι έπρεπε να είναι σαφείς, καθώς οι εν λόγω υπάλληλοι δεν ήταν σε θέση να προβαίνουν σε ερμηνευτική επεξεργασία τους.

Έτσι ξεκίνησαν οι πρώτες κωδικοποιητικές προσπάθειες:

- Γρηγοριανός Κώδικας
- Ερμογειανός Κώδικας
- Θεοδοσιανός Κώδικας (438-9) : εδώ η συγκέντρωση του υλικού συνδυαζόταν με τόσες τροποποιήσεις στο αρχικό κείμενο, με αποτέλεσμα στο τέλος να δημιουργείται σχεδόν νέα νομοθεσία.
- Ιουστινιάνεια Κωδικοποίηση:

σημειώθηκαν και εδώ επεμβάσεις στα κωδικοποιούμενα κείμενα, με σκοπό την προσαρμογή στις νέες συνθήκες και τη συστηματοποίηση του υλικού, υπο τη μορφή “παρεμβλημάτων” (προσθήκη ή παράλειψη λέξεων/φράσεων στην αρχική διατύπωση). Παράλληλα συνεχίστηκε η έκδοση νέων νόμων, υπό τη μορφή του *constitutio principis*. Ο συνδυασμός των παλαιών με τις νέες διατάξεις μπορεί να αποδοθεί απλουστευμένα μέσω του ακόλουθου πλέγματος:

-Πρωταρχική πηγή του δικαίου ο Θεός και παραγωγός των κανόνων ο ελέω Θεού αυτοκράτορας

→ νομιμοποίηση του αυτοκράτορα και του πολιτεύματος (λόγω της σχέσης του με το Θεό)

→ όρια της αυτοκρατορικής νομοθετικής εξουσίας (δεν πρέπει να ξεπερνά τους θείους νόμους)

Κάθε παρέκκλιση από το πατροπαράδοτο δίκαιο έπρεπε να βρίσκει έρεισμα στην συνδρομή λόγων δημοσίου συμφέροντος, για να είναι δικαιολογημένη.

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ :

Καθότι στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας οι πληθυσμοί ήταν κυρίως ελληνόφωνοι, το μεγαλύτερο μέρος των υπηκόων δεν κατανοούσε τους - γραμμένους στα λατινικά- νόμους. Γι'αυτό ήδη από τα μέσα του 5ου αι. άρχισαν να εμφανίζονται *constitutiones* γραμμένες στα ελληνικά.

Επί Ιουστινιανού και μετά της δημοσίευση του αναθεωρημένου Κώδικα (534) σχεδόν όλες οι *constitutiones* ήταν διατυπωμένες στα ελληνικά. Ωστόσο, στον **Πανδέκτη**, τον **Κώδικα** και τις **Εισηγήσεις** χρησιμοποιήθηκαν λατινικά.

Το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε μέσα από τη διαδικασία εκπαίδευσης και κατάρτισης των νομικών. Με τον νόμο *Constitutio Omnem* (533) αναμορφώθηκαν οι νομικές σπουδές. Νομοδιδάσκαλοι ήταν οι *αντικλήνσορες* (***antecessores***) Οι αντικλήνσορες μεταγλώττιζαν για τους Έλληνες και τους ελληνόφωνους φοιτητές τους το λατινικό κείμενο και έτσι το καθιστούσαν προσιτό. Η μεταγλώττιση όμως συνεπάγεται οπωσδήποτε την ερμηνεία. Έτσι τα κείμενα των αντικληνσώρων είχαν κάποτε σημαντικές διαφορές από το λατινικό πρωτότυπο.

Συνέπεια ήταν ότι περιορίστηκε σημαντικά η μελέτη και γενικότερα η απασχόληση με τα λατινικά πρωτότυπα. Ακόμη και η αναπαραγωγή τους σε νέα χειρόγραφα σταμάτησε.

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

- νομοθετικές
- διαγνωστικές: εδώ ανήκουν οι κάθε είδους πληροφορίες και όχι μόνον όσες περιέχονται σε νομικά κείμενα ή σε νόμους.

Η ιστορία των πηγών του δικαίου μιας ιστορικής περιόδου δεν ταυτίζεται με τη νομική φιλολογία της αντίστοιχης περιόδου. (σελ. 139)

Η δομή των τυπικών κατηγοριών των constitutionorum principum:

1. Προοίμιο (praefatio): **σκοπός** → ψυχολογική προετοιμασία των “εν δυνάμει” αποδεκτών για το περιεχόμενο της ρύθμισης. Το περιεχόμενο των προοιμίων της πρώιμης βυζαντινής περιόδου αποδείχτηκε πολύ πλούσια πηγή για την τεκμηρίωση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας.
2. Ιστορικό μέρος (narratio) → ο νομοθέτης εκθέτει την αφορμή της θέσπισης του νόμου.
3. Διατακτικό μέρος (dispositio)
4. Επίλογος

Διάκριση σε περιόδους (5)

1. Από τον Διοκλητιανό μέχρι τον Ιουστινιανό:

Οι αλλαγές στη μορφή του πολιτεύματος ενισχύουν το ρόλο της ρητορικής στην κατάρτιση των νομοθετικών κειμένων, με άμεση επίπτωση στο δίκαιο τόσο από άποψη εξωτερική όσο και εσωτερική. Η διόγκωση της νομοθετικής παραγωγής οδήγησε στην ανάγκη κωδικοποιήσεων.

ΚΟΣΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

- Γρηγοριανός Κώδικας
- Ερμογειανός
- Θεοδοσιανός : συγκεντρώνονται οι αυτοκρατορικές διατάξεις από τον Ανδριανό μέχρι τον Θεοδόσιο και παράλληλα γίνονται προσπάθειες για την διατήρηση του έργου των Ρωμαίων νομικών (ius).

ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ (4ος-5ος αι.)

Με τον όρο αυτόν εννοείται από μεν ουσιαστική άποψη το σύνολο των εκκλησιαστικής προέλευσης πηγών του δικαίου που αφορούν την Εκκλησία από δε τυπική οι ιεροί κανόνες. (συλλογές με κανόνες δικαίου που αφορούσαν στον έννομο βίο της Εκκλησίας)

Βασικές πηγές εκκλησιαστικού δικαίου: Αγία Γραφή, Ιερή Παράδοση, αποφάσεις των Συνόδων, συγγραφές των Πατέρων της Εκκλησίας.

2. Η εποχή του Ιουστινιανού

Συντελέστηκε η δεύτερη επίσημη κωδικοποίηση αλλά σε πολύ ευρύτερη βάση.

Ιουστινιάνειος Κώδικας : διαρθρωμένος σε 12 βιβλία (σε δεύτερη έκδοση, η πρώτη δεν σώζεται)

Πανδέκτης: κωδικοποίηση του ius(συγκέντρωση αποσπασμάτων κειμένων των ρωμαίων νομικών) που διαιρέθηκε σε 50 βιβλία.

Εισηγήσεις(Institutiones): διδακτικό βοήθημα για τους αρχάριους σπουδαστές νομικών, με τις γενικές αρχές όλων των κλάδων του δικαίου.

Τα τρία μέρη της κωδικοποίησης συντάχθηκαν από ισάριθμες επιτροπές, που τελούσαν όλες υπό τον Τριβωνιανό.

Νεαρές (διατάξεις): μεταγενέστεροι νόμοι του Ιουστινιανού, με τις οποίες δεν συμπληρώθηκε απλώς η κωδικοποίηση αλλά επήλθαν και σημαντικές μεταβολές με την εισαγωγή νέων θεσμών. Στο Ιδιωτικό Δίκαιο, η προσοχή του νομοθέτη συγκεντρώθηκε κυρίως στο γαμικό δίκαιο και στην κληρονομική διαδοχή.

ΟΙ ΑΝΤΙΚΗΝΣΟΡΕΣ: δίδασκαν στις δυο νομικές σχολές της Ανατολής (Βυρηττός και Κωνσταντινούπολη).

Δεν άφησαν γραπτό διδακτικό έργο, αλλά γνωρίζουμε το περιεχόμενο της διδασκαλίας τους από τις σημειώσεις των φοιτητών. Σήμερα όλη αυτή η θεωρητική δημιουργία, σώζεται σε αποσπάσματα. Την εποχή εκείνη όμως, μαζί με τις *summae* αποτέλεσε τη βάση νέων έργων. Αυτά τα έργα αντικατέστησαν σταδιακά τα αυθεντικά κείμενα της κωδικοποίησης. Για το λόγο αυτό, στο σύνολο των βυζαντινών συλλεκτικών και κωδικοποιητικών έργων, όλα τα νομικά κείμενα της πρώιμης περιόδου που είχαν συνταχθεί στα λατινικά εμφανίζονται με τη μορφή και το περιεχόμενο που τους έδωσαν οι αντικήνσορες, οι οποίοι συνέδεσαν στο πρόσωπό τους κωδικοποίηση, φιλολογία και διδασκαλία και θεωρούνται οι δημιουργοί του βυζαντινού δικαίου.

3. Από τους διαδόχους του Ιουστινιανού μέχρι τους Μακεδόνες

ΟΙ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΙ: Μετά τον θάνατο του Ιουστινιανού, τη θέση των αντιηυνόρων στη διδασκαλία της νομικής επιστήμης λαμβάνουν οι σχολαστικοί. Συνδύαζαν τη διδασκαλία με την πρακτική και χρησιμοποίησαν ως διδακτέα ύλη τις *Εισηγήσεις* και τις *Νεαρές*. Άφησαν γραπτό έργο.

ΟΙ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΕΣ: Η νομική φιλολογική παραγωγή υπήρξε πλούσια στον εκκλησιαστικό χώρο. Οι νομοκάνονες συνδύαζαν νόμους εκκλησιαστικού περιεχομένου και κανόνες (συναφές νομοθετικό υλικό διαφορετικής προέλευσης αλλά ίδιας τυπικής ισχύος).

Ο πρώτος νομοκάνων έμεινε γνωστός ως Νομοκάνων σε 50 τίτλους

Ο δεύτερος, νομοκάνων σε 14 τίτλους.

Η Εκλογή των Ισαύρων: το νομοθέτημα αυτό αποτελεί την προσπάθεια να συγκεντωθούν οι βασικοί κανόνες δικαίου για την καθημερινή ζωή σε σύντομες φράσεις γραμμένες σε απλή, κατανοητή γλώσσα. Η Εκλογή περιέχει πολλές καινοτομίες, ιδίως στους τομείς του ποινικού και του οικογενειακού δικαίου.

-Ποινικό Δίκαιο: σχεδόν ολοκληρωτική κατάργηση των απάνθρωπων τρόπων εκτέλεσης της θανατικής ποινής (αλλά και περιορισμός της εφαρμογής αυτής της ίδιας)

-ακριβής προσδιορισμός της επιβλητέας ποινής

- καθιέρωση φραγμών στην εκτίμηση των δικαστών

- περιορισμός ταξικών ανισοτήτων κατά την επιμέτρηση της ποινής

- μερική προσαρμογή της ποινής στην προσωπικότητα του δράστη

Το Παράρτημα της Εκλογής: περιελάμβανε:

-τον Γεωργικό Νόμο

-τον Ναυτικό Νόμο

-τον Στρατιωτικό Νόμο

-το Μωσαϊκόν Παράγγελμα

4. Από τους Μακεδόνες μέχρι την άλωση του 1204

Πολιτικο-στρατιωτική ακμή της αυτοκρατορίας που οδήγησε και σε πολιτισμική άνθηση.

“Η Ανακάθαρσις” των παλαιών νόμων:

α) **Η Εισαγωγή** : πρόκειται για το πρώτο νομοθετικό κείμενο με το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή η “ανακάθαρση”.

Χαρακτηριστικό αυτής της νομοθετικής συλλογής είναι ότι προτάσσονται τίτλοι αφιερωμένοι στο δημόσιο δίκαιο, στους οποίους προσδιορίζεται η δομή του Κράτους. Επιπλέον, μεταβάλλεται η σχέση Πολιτείας και Εκκλησίας : εφεξής αυτοκράτορας και πατριάρχης είναι ισοδύναμοι φορείς των δυο υπέρτατων εξουσιών μέσα στο Κράτος.

Η σύνταξη της Εισαγωγής, προπαρασκευάστηκε με τη συγκέντρωση όλης της νομοθετικής ύλης και την απαλλαγή της από όσα στοιχεία κρίθηκαν περιττά. Οι διατάξεις που απέμειναν αποτέλεσαν ένα κωδικοποιητικό έργο σε 40 βιβλία.

β) **Το νομοθετικό έργο του Λέοντος του Σοφού** :

Αναθεώρηση της κωδικοποίησης που κατανεμήθηκε σε 60 βιβλία με την ονομασία “Βασιλικά”.

Έκδοση πολλών νεαρών.

Πρόχειρος Νόμος: εμφανίστηκε σαν αναθεώρηση της Εισαγωγής.

Το Επαρχικόν Βιβλίον: για την καταπολέμηση του αθέμιτου ανταγωνισμού και την εξασφάλιση αδιατάρακτων οικονομικών σχέσεων μεταξύ των επαγγελματιών διαφόρων κλάδων.

γ) **Οι Κομνηνοί**: η άνθηση της νομικής φιλολογίας δεν συνεχίστηκε. Ανθίζει όμως το κανονικό δίκαιο καθώς μέσα στον κλήρο εμφανίζονται σπουδαίοι νομικοί που με πολλούς τρόπους συνέβαλαν πολύ στην εξέλιξη του βυζαντινού δικαίου.

5. Από το 1204 μέχρι την κατάλυση του βυζαντινού κράτους

Η συρρίκνωση και ο εδαφικός κατακερματισμός καθώς και οι εσωτερικοί διχασμοί, δεν κατέστησαν το κράτος ευάλωτο μόνο απέναντι σε εξωτερικούς κινδύνους, αλλά είχαν και άμεσες οικονομικές επιπτώσεις, που και αυτές με τη σειρά τους επηρέασαν όλες τις εκδηλώσεις την κοινωνικής ζωής άρα και το δίκαιο.

Άλλο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η αυξημένη συμμετοχή του κλήρου σε όλους τους τομείς του δικαίου.

Συλλεκτικά έργα πολιτειακού δικαίου:

- Η Μικρά Σύνοψις
- Το Αυξημένον Πρόχειρον
- Η Εξάβιβλος του Αρμενόπουλου.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Φορέας κάθε εξουσίας μέσα στο βυζαντινό κράτος ήταν ο αυτοκράτορας. Νομοθετούσε κατά σχεδόν ανεξέλεγκτο τρόπο, ήταν ο ανώτατος δικαστής και βρισκόταν στην κορυφή της κρατικής ιεραρχίας, πολιτικής και στρατιωτικής.

Αν χήρευε ο θρόνος, γινόταν εκλογή (από το στρατό και κατόπιν τη σύγκλητο) και ακολουθούσε η αναγόρευση, δηλ. η ανακήρυξη σε Αύγουστο, απαραίτητη προϋπόθεση για την άσκηση της αυτοκρατορικής εξουσίας. Τέλος γινόταν η στέψη, όπου κύριο ρόλο έπαιζε ο πατριάρχης, του οποίου η σύμπραξη ως εκπροσώπου της Εκκλησίας συνέβαλε στην, σε κάθε περίπτωση, νομιμοποίηση του νέου Ηγεμόνα.
(βλ. σελ. 171, για την κληρονομική διαδοχή)

Φραγμοί στην απολυταρχική εξουσία του αυτοκράτορα.

1. ΗΘΙΚΟΙ ΦΡΑΓΜΟΙ

Ο Αυτοκράτορας θεωρούνταν δίκαιος, φιλόανθρωπος και εκπρόσωπος του Θεού. Οι αρετές αυτές που του αποδίδονταν, εκτός από μια προσπάθεια νομιμοποίησης της εξουσίας του, δημιουργούσε μέσα από τις αρχές του θείου και του φυσικού δικαίου, δεσμεύσεις στην άσκηση της εξουσίας.

2. ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΦΡΑΓΜΟΙ

Στην πολιτική θεωρία των βυζαντινών, ήταν σαφής η διάκριση μεταξύ βασιλείας και τυραννίδας. Έτσι υπήρχαν θεσμοί που συνέβαλαν στο μετριασμό της απολυταρχίας:

-η Σύγκλητος: κατά το πρότυπο της Ρωμαϊκής Συγκλήτου, η οποία περί τα μέσα του 5ου αιώνα εξελίχθηκε σε σημαντικό παράγοντα λειτουργίας του πολιτεύματος. Ως δικαιοδοτικό όργανο είχε αρμοδιότητα για την εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων, δηλαδή *εγκλημάτων καθοσιώσεως*.

Με την ενίσχυση του στρατιωτικού παράγοντα και της αυξανόμενης συμμετοχής της Εκκλησίας στα δημόσια πράγματα η σύγκλητος απέβαλε σταδιακά στην πράξη μεγάλο μέρος από τις παλιές εξουσίες της, χωρίς όμως να εξαφανιστεί από το πολιτικό προσκήνιο.

-Οι δήμοι: οι δήμοι απέκτησαν μεγάλη πολιτική δύναμη, αφενός λόγω της οργάνωσής τους και αφετέρου εξαιτίας του ενδιαφέροντος που προκαλούσαν σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού.

Κατά την πρώιμη περίοδο υπήρχαν οι δήμοι των **Βενέτων, Πρασίνων, Λευκών και Ρουσίων**. Η ακμή της πολιτικής δραστηριότητας εκτείνεται από τα μέσα του 5ου μέχρι τις αρχές του 7ου αιώνα, εντυπωσιακή όμως υπήρξε η παρουσία τους και κατά την εποχή του Ιουστινιανού.

Τη σύνθεση των δήμων επηρέαζαν η κοινωνική προέλευση και ο θρησκευτικός προσανατολισμός. Έτσι με την πάροδο του χρόνου διαμορφώθηκε σε κάθε δήμο μια ιδιαίτερη πολιτική ιδεολογία:

Βένετοι και οικουμενικός προσανατολισμός της Αυτοκρατορίας

Πράσινοι και στροφή προς την Ανατολή

Από τη βασιλεία του Ηρακλείου (610-641) αρχίζει η σταδιακή πολιτική αποδυνάμωση των δήμων οι οποίοι επί Μακεδόνων έχουν πλέον μεταβληθεί σε κρατικά όργανα.

-Ο στρατός: μέχρι τα μέσα του 5ου αιώνα αναδείκνυε τον αυτοκράτορα με εκλογή και παρέδιδε την εξουσία με την τελετή αναγόρευσης.

Η περιέλευση της αρμοδιότητας για εκλογή στη Σύγκλητο και η αναβάθμιση των δήμων μειώνει ουσιαστικώς τη σημασία του στρατεύματος ως πολιτικού παράγοντα.

Η διοικητική αναδιοργάνωση της αυτοκρατορίας και η διαίρεσή της σε μεγάλες περιφέρειες (θέματα) προκάλεσε τη συγκέντρωση στο πρόσωπο του στρατηγού του θέματος, μεγάλης πολιτικής και στρατιωτικής δύναμης. Παράλληλα ο στρατός έπαψε να είναι μισθοφορικός. Νεά όμως διοικητική αλλαγή, με κατάτμηση των θεμάτων σε μικρότερες περιφέρειες, έθεσε τέλος στις όποιες φιλοδοξίες των τοπικών διοικητών.

-η Εκκλησία: επειδή η Εκκλησία ήδη από τους πρώτους κιόλας αιώνες αποτέλεσε συστατικό στοιχείο της κρατικής υπόστασης έντονη υπήρξε η παρουσία του κλήρου στο πολιτικό προσκήνιο. Οι αρχές της χριστιανικής ηθικής επηρέασαν τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού. Εξίσου επηρέασαν και οι παρασκηνιακές δραστηριότητες των λειτουργών της Εκκλησίας.

Συναλληλία Εκκλησίας και Πολιτείας : Τόσο η Πολιτεία όσο και η Εκκλησία, αποβλέποντας η κάθε μια στα μέσα που η άλλη πλευρά είχε στη διάθεσή της, επιδίωξαν τη συνεργασία, στο πλαίσιο ενός σχήματος που ονομάστηκε συναλληλία. (βλ.σελ. 176)

Νομοι και κανόνες :

Τόσο η Πολιτεία όσο και η Εκκλησία, θέσπιζαν κανόνες συμπεριφοράς, δεσμευτικούς για τον αντίστοιχο σε κάθε περίπτωση κύκλο προσώπων, η Πολιτεία για όσους ζούσαν μέσα στα σύνορά της και η Εκκλησία για τους πιστούς της. Ουσιαστικό ήταν το πρόβλημα ως προς το τι επικρατούσε σε περίπτωση διάστασης ανάμεσα στους νόμους και τους ιερούς κανόνες.

Με μια Νεαρά του Ιουστινιανού (Μάρτιος 545) ορίστηκε ότι οι κανόνες των τεσσάρων οικουμενικών συνόδων που είχαν μέχρι τότε συγκληθεί, επέχουν τάξιν νόμων. Με τον τρόπο αυτό το σύνολο των νομοθετικού περιεχομένου αποφάσεων των Συνόδων εντάχθηκε τυπικά στην έννομη τάξη της Πολιτείας και πραγματοποιήθηκε η ισοπέδωση νόμων και κανόνων. Έτσι εμφανίζεται ο αυτοκράτορας υπο την ιδιότητα γενικού νομοθέτη να επικυρώνει κατά κάποιο τρόπο το κείμενο των ιερών κανόνων και να τους προσδίδει γενική νομοθετική ισχύ.

Άμεση συνέπεια του γεγονότος ότι νομοι και κανόνες βρίσκονταν πλέον στο ίδιο επίπεδο από πλευράς τυπικής δύναμης ήταν ότι οι τυχόν αντιθέσεις μεταξύ τους θα έπρεπε να αρθούν με προσφυγή στις κοινές ερμηνευτικές μεθόδους και κυρίως με εφαρμογή της αρχής ότι **μεταγενέστερος νόμος καταργεί τον προγενέστερο** που ρυθμίζει το ίδιο αντικείμενο.

(βλ.σελ 179 για την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο)

Επιδράσεις του κανονικού δικαίου στο ουσιαστικό δίκαιο της εποχής

Μέσα από το **νομοθετικό έργο των Ισαύρων** και κυρίως από την **Εκλογή** προκύπτει ότι αυτό δέχθηκε την επίδραση της χριστιανικής διδασκαλίας και των εκκλησιαστικών κανόνων σε σημαντική έκταση (ιδίως στους τομείς του ποινικού, και οικογενειακού δικαίου)

Επί της **Μακεδονικής Δυναστείας** δημοσιεύθηκε η **Εισαγωγή**, η οποία ως προς τις διατάξεις για τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας, αποτέλεσε σταθμό . Με την Εισαγωγή επιχειρήθηκε η **καθιέρωση της θεωρίας των δύο εξουσιών** με το συγκεκριμένο καθορισμό των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αυτοκράτορα και του πατριάρχη, ως ισοδύναμων φορέων των δύο υπέρτατων εξουσιών μέσα στο κράτος. Έργο του αυτοκράτορα ήταν η μέριμνα για την υλική ευδαιμονία των υπηκόων του και του Πατριάρχη η φροντίδα για τα ψυχικά και πνευματικά τους συμφέροντα.

Κριτική: ο Φώτιος δεν απέβλεψε να αποκλείσει τη νομοθετική δραστηριότητα του αυτοκράτορα σε θέματα εκκλησιαστικά, αλλά στο να “επιβάλει” το σεβασμό της υπάρχουσας κανονικής νομοθεσίας, ώστε να αποτραπεί η έκδοση νόμων με περιεχόμενο αντίθετο προς τους ιερούς κανόνες.

Κατά τη βασιλεία του Λέοντος, και την εισαγωγή του *Πρόχειρου Νόμου* οι διατάξεις περί των δύο εξουσιών δεν ίσχυαν .(βλ. σελ 182 για τι έκανε ο Λέων σχετικά με το θέμα)

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΓΑΜΟΣ

Η προσπάθεια της Εκκλησίας να θέσει υπό τον απόλυτο έλεγχό της την οικογένεια και μέσω αυτής να ενισχύσει την πολιτική της επιρροή, υπήρξε συνεπής και είχε στεφθεί με απόλυτη επιτυχία ήδη από την αρχή της 2ης χιλιετίας.

Οι προϋποθέσεις του γάμου:

Στα κεφάλαια του Πρόχειρου Νόμου συνόψισε ο βυζαντινός νομοθέτης τις βασικές προϋποθέσεις για τη σύναψη ενός γάμου που παρέμειναν αμετάβλητες επί αιώνες:

- α. Η νόμιμη ηλικία (12 έτη για τα κορίτσια και 14 για τα αγόρια)
 - β. Η συναίνεση των μελλονύμφων
 - γ. Η συναίνεση του εξουσιαστή τους
 - δ. Η τήρηση του νόμιμου τύπου
- Οι ίδιες προϋποθέσεις ίσχυαν και για την έγκυρη σύναψη μνηστείας.

Τα κωλύματα του γάμου

Στην **Ιουστινιάνεια κωδικοποίηση** το δίκαιο των γαμικών κωλυμάτων περιλαμβάνεται στις *Εισηγήσεις*. Σε γενικές γραμμές:

1. Κώλυμα γάμου συγγενών εξ αίματος (σε ευθεία γραμμή απεριορίστως, αλλά επιτρεπόταν ο γάμος μεταξύ εξαδέλφων)
2. Περιοριστικά αναφερόμενα στον νομο κωλύματα αγχιστείας (γάμος των συγγενών του ενός συζύγου με τους συγγενείς του άλλου: “οιονεί αγχιστεία”)
3. Κωλύματα από κανόνες της Εκκλησίας (συμπεριλαμβανομένου και του προηγούμενου κωλύματος της “οιονεί αγχιστείας”)

Η Εκλογή των Ισαύρων, επανέλαβε όλα τα κωλύματα των Εισηγήσεων και σε ένα βαθμό τα επέκτεινε. Τα κωλύματα αυτά, όπως είχαν διαμορφωθεί στην Εκλογή, επαναλήφθηκαν και στη νομοθεσία των Μακεδόνων (Εισαγωγή, Πρόχειρος Νόμος, Βασιλικά)

Ο τόμος του Πατριάρχη Σισινίου (βλ. σελ 190-192)

4. Το κώλυμα της πνευματικής συγγένειας
5. Κωλύματα από τεχνητή συγγένεια (υιοθεσία)
6. Κωλύματα λόγω συγκεκριμένου λειτουργήματος ή αξιώματος ενός άνδρα
7. Κωλύματα διαφοράς θρησκείας
8. Κωλύματα που εμποδίζουν το γάμο ενός προσώπου με οποιοδήποτε άλλο:
 - ευνούχοι
 - κώλυμα προϋφιστάμενου έγκυρου γάμου
 - κληρικοί/μοναχοί

- πένθιμος ενιαυτός (η χήρα δεν μπορούσε να συνάψει γάμο πριν περάσει ένας χρόνος από το θάνατο του συζύγου της)

Η σύναψη του γάμου

Κατά το Ιουστινιάνειο δίκαιο, συστατικό στοιχείο του γάμου ήταν η “γαμική διάθεση”. Για την απόδειξη της σύναψης του γάμου, προβλεπόταν η κατάρτιση προικίων συμβολαίω ή η δήλωση της βούλησης ενώπιον του εκδίκου της Εκκλησίας και μαρτύρων.

Ο Λέων ο Σοφός καταργεί την παλλακεία και καθιερώνει ως συστατικό στοιχείο σύναψης του γάμου την ιερολογία. Η ιερολογία έγινε ύστερα υποχρεωτική και για τον γάμο μεταξύ δούλων.

Η Εκκλησία από τον 4ο αιώνα αποδοκίμαζε τους διαδοχικούς γάμους. Ανεχόταν τον δεύτερο γάμο αλλά μετά βίας αναγνώριζε τον τρίτο. Το 920 εκδίδεται ο “Τόμος της Ενώσεως” που ρύθμιζε τελειωτικά το ζήτημα των διαδοχικών γάμων και απαγόρευσε απολύτως τον τέταρτο γάμο.

Η λύση του γάμου

1. Θάνατος και αφάνεια
2. Οι χριστιανοί αυτοκράτορες που υπέστησαν την επίδραση της χριστιανικής αρχής, επέβαλαν το κατ’εξαίρεση μόνο διαλυτό του γάμου (περιορίζοντας την απόλυτη ελευθερία για μονομερή λύση του γάμου). Στην **Νεαρά 117 του Ιουστινιανού**, απαριθμούνται περιοριστικώς οι λόγοι διαζυγίου και μάλιστα χωριστά για τον άνδρα και τη γυναίκα:

-ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΣΥΖΥΓΟΥ

- α. έγκλημα εσχάτης προδοσίας που γνώριζε η γυναίκα και δεν απεκάλυψε
- β. καταδίκη για μοιχεία
- γ. επιβουλή της ζωής του άνδρα αμέσως ή εμμέσως
- δ. ηθικώς ύποπτες πράξεις, παρά τη θέληση του άνδρα

-ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ

- α. Συμμετοχή του άνδρα σε εγκλήματα εσχάτης προδοσίας
- β. Επιβουλή της ζωής της γυναίκας αμέσως ή εμμέσως
- γ. Προσβολή της ηθικής της προσωπικότητας, αν ο άνδρας την εξέδιδε ή την κατηγορήσε συκοφαντικώς ως μοιχαλίδα
- δ. μόνιμες εξωσυζυγικές σχέσεις του άνδρα

+ 3 λόγοι που δεν οφείλονταν σε υπαιτιότητας κανενός εκ των συζυγων

- α. Ανικανότητα του άνδρα για συνουσία που υπήρχε από την αρχή του γάμου
- β. επιλογή μοναχικού βίου
- γ. αιχμαλωσία που είχε διαρκέσει πολύ καιρό

Η αναίτια όμως λύση του γάμου δεν έμενε χωρίς αποτέλεσμα, αφού πάντα βασικό χαρακτηριστικό σύναψης του γάμου ήταν η “γαμική διάθεση”, που έπρεπε να υπάρχει και καθόλη τη διάρκειά του. Η έλλειψη “γαμικής διάθεσης” επέφερε λύση του γάμου, αλλά με βαρύτατες περιουσιακές κυρώσεις σε βάρος αυτού που έλυne τον γάμο χωρίς “νόμιμη αιτία”.

Επί των Ισαύρων η λύση του γάμου δυσχεράνθηκε ακόμη περισσότερο. Λόγοι διαζυγίου:

α. Εξώγαμες σχέσεις της γυναίκας

β. Επιβουλή της ζωής

γ. Λέπρα

Κανένας άλλος λόγος δεν μπορούσε να οδηγήσει σε διάλυση του γάμου.

Η νομοθεσία των Μακεδόνων επαναλαμβάνει το ιουστινιάνειο δίκαιο. (βλ. σελ. 198)

Με την περιέλευση της αποκλειστικής αρμοδιότητας για την επίλυση γαμικών διαφορών στα εκκλησιαστικά δικαστήρια, επικράτησε εθιμικώς από τον 12ο αιώνα να εκδίδονται τα διαζύγια ή να ακυρώνονται ελαττωματικοί γάμοι με αποφάσεις των δικαιοδοτικών οργάνων της εκκλησίας.

Το συναινετικό διαζύγιο

Στο προϊουστινιάνειο δίκαιο ίσχυε η αρχή ότι ο γάμος ήταν ελεύθερα διαλυτός με την κοινή συναίνεση των συζύγων

Ο Ιουστινιανός απαγόρευσε τη συναινετική λύση του γάμου, εκτός αν γινόταν λόγω επιλογής του μοναχικού βίου.

Σε περίπτωση έκλειψης της “γαμικής διάθεσης” τους παραβάτες έπλητταν σοβαρές περιουσιακές κυρώσεις. Το 556 το συναινετικό διαζύγιο απαγορεύτηκε εντελώς.

Ο Ιουστίνος Β΄ επέτρεψε και πάλι το συναινετικό διαζύγιο το 566. Η Νεαρά αυτή ίσχυσε για μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι την κατάργησή της από την *Εκλογή* λόγω έντονων αντιδράσεων εκ μέρους της Εκκλησίας.

Η Εισαγωγή επέτρεψε και πάλι το συναινετικό διαζύγιο.

Ο Πρόχειρος Νόμος ακολούθησε πιστά τη Νεαρά του Ιουστινιανού περί λύσης του γάμου μόνο λόγω επιλογής του μοναχικού βίου.

ΟΙ ΠΟΙΝΕΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ο σκοπός της ποινής

Η Ιουστινιάνεια κωδικοποίηση και η Εκλογή

Στα χρόνια του Ιουστινιανού αποτελούσε γενικώς η ποινή μια πράξη ανταπόδοσης ενώ έπαιζε συγχρόνως έντονο εκφοβιστικό ρόλο. Όμως ήδη από τον 4ο αιώνα, ο επίσκοπος Καισαρείας, Βασίλειος, έγκριτος νομικός της εποχής, αποκηρύσσει τον ανταποδοτικό ρόλο της ποινής και ορίζει ως σκοπό της, την γενική και ειδική πρόληψη.

Λίγο πριν από τα μέσα του 8ου αιώνα, προβάλλει στην *Εκλογή του Λέοντος του Γ' Ίσαυρου* ο σκοπός της ποινής. Συγκεκριμένα, στο προοίμιο της Εκλογής, οι κύριοι σκοποί της ποινής - κάθαρση, βελτίωση, εκφοβισμός-αναφέρονται για πρώτη φορά συγκεντρωτικά.

Η νομοθεσία των Μακεδόνων

Στην *Εισαγωγή* και στον *Πρόχειρο Νόμο* δεν αναφέρονται οι σκοποί της ποινής. Ο Λέων ο Σοφός, εποδεικνύει μια εμμονή ανάμεσα στην αναλογία εγκληματικής πράξης και επιβαλλόμενης ποινής, κάνει ωστόσο νύξεις και στην γενική πρόληψη.

Η νομοθεσία των 10-12ου αιώνων

Το υλικό για αυτήν την εποχή είναι ισχνό, επιτρέπει όμως το συμπέρασμα, ότι στο τέλος της μέσης και στην ύστερη βυζαντινή περίοδο η αντεγκληματική πολιτική είχε επικεντρωθεί στην πρόληψη τόσο τη γενική όσο και την ειδική, χωρίς να γίνεται πλέον καμία νύξη για ανταπόδοση.

Οι ποινές και τα είδη τους

1. Η θανατική ποινή

α. **Στο Ιουστινιάνειο δίκαιο** η ποινή του θανάτου ήταν στην ημερήσια διάταξη και ο τρόπος εκτέλεσης αν δεν καθοριζόταν από το νόμο, καθοριζόταν από τον δικαστή.

β. **Στην Εκλογή** έγινε προσπάθεια να περιοριστούν οι ακρότητες του νόμου και οι αυθαιρεσίες της πρακτικής καθορίζοντας το είδος και το ύψος της ποινής για κάθε μεμονωμένη πράξη με όσο γινόταν μεγαλύτερη ακρίβεια.

2. Η υποδούλωση

3. Οι σωματικές ποινές

α. **ο ακρωτηριασμός:** στην *Εκλογή* προβλέπεται ο ακρωτηριασμός μελών του σώματος για πολλά εγκλήματα συνήθως μέσης βαρύτητας. Κατά κανόνα το μέλος που ακρωτηριάζεται είναι εκείνο με το οποίο διαπράχθηκε το έγκλημα. Διαταράσσεται όμως αυτή η αντιστοιχία στα εγκλήματα περί τη γενετήσια ζωή. Αποκοπή του γεννητικού οργάνου, απειλείται μόνο κατά των κτηνοβατών. Σε όλα τα υπόλοιπα προβλέπεται ακρωτηριασμός της μύτης. Με τον ακρωτηριασμό απέβλεπε η έννομη τάξη να περιορίσει την επικινδυνότητα του δράστη με το να του αποκλείσει τη φυσική δυνατότητα να επαναλάβει την πράξη του.

β. **η μαστιγώση**

γ. **το κούρεμα**

4. Η εξορία

Πρεβλέπεται συνήθως για εγκλήματα μέσης βαρύτητας.

5. Ποινές στερητικές της ελευθερίας

Οι φυλακές στο Βυζάντιο χρησίμευαν για τον εγκλεισμό των *υποδίκων* και όχι των *καταδίκων*. Επίσης, από πολύ νωρίς εμφανίζεται ως υποκατάστατο της φυλάκισης ο εγκλεισμός των δραστών ορισμένων εγκλημάτων σε μοναστήρια.

6. Οι περιουσιακές ποινές

Η βαρύτερη ήταν η δήμευση ολόκληρης της περιουσίας του καταδίκου. Το *Επαρχικόν Βιβλίον* του Λέοντος του Σοφού, περιέλαβε σε πολλές περιπτώσεις περιουσιακές ποινές.

Τα νομοθετήματα των Ισαύρων και των Μακεδόνων προβλέπουν σε πολλές περιπτώσεις ότι ο δράστης υποχρεώνεται να καταβάλει στο θύμα ένα χρηματικό ποσό, ανεξάρτητα από την αποζημίωση που του οφείλει για την αποκατάσταση της ζημιάς που προήλθε από την αξιοποιηνη πράξη.

7. Ηθικές μειώσεις εξαιτίας της καταδίκης

8. Άλλες συνέπειες στο πεδίο του ιδιωτικού και δημόσιου βίου

Ανικανότητα να καταθέσει κανείς ως μάρτυρας

Αποκλεισμός από την κατάληψη αξιώματος.

Αποκλεισμός από την άσκηση ορισμένου επαγγέλματος.

9. Εκκλησιαστικές ποινες

Οι κυρώσεις πήγαζα από τους ιερούς κανόνες και διακρίνονταν σε 2 κατηγορίες:

α. Σε εκείνες που επιβάλλονταν σε όλα τα μέλη της Εκκλησίας (π.χ. αφορισμός)

β. Σε εκείνες που αφορούσαν μόνο στους λειτουργούς της (π.χ. καθαίρεση)

γ. Τα επιτίμια (αυστηρές νηστείες, καταπόνηση του σώματος)

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Πρώμη βυζαντινή περίοδος: Ο χωρισμός του κράτους επί Διοκλητιανού, ήταν μια αναγκαία διοικητική διαίρεση εξ αιτίας των διαφορετικών συνθηκών που επικρατούσαν σε καθένα από τα τμήματα αυτά της αυτοκρατορίας. Στο ανατολικό τμήμα ο πληθυσμός στην πλειονότητά του μιλούσε ή καταλάβαινε ελληνικά. Συνέπεια αυτής της κατάστασης ήταν ότι οι πηγές του δικαίου, γραμμένες στα λατινικά, παρέμεναν γλωσσικά απρόσιτες σε αυτό το τμήμα της αυτοκρατορίας. Από τον 5ο αιώνα άρχισε να χρησιμοποιείται και η ελληνική γλώσσα στη διατύπωση των νόμων, αλλά στην κωδικοποίηση, δηλαδή στον Πανδέκτη, στον Κώδικα και στις Εισηγήσεις, διατηρήθηκαν τα λατινικά και το πρόβλημα παρέμεινε.

Μια προσπάθεια αντιμετώπισής του ήταν η διαδικασία εκπαίδευσης και κατάρτισης των νομικών στις νομικές σχολές της Βυρρητού και της Κωνσταντινούπολης. Για την Ιουστινιάνεια περίοδο είμαστε καλά πληροφορημένοι επί του θέματος, χάρη στην *Constitutio Omnem* (533) με την οποία αναμορφώθηκαν οι νομικές σπουδές.

Αντικίνησορες:

οι αντικίνησορες καθιστούν προσιτό το λατινικό κείμενο της κωδικοποίησης στους Έλληνες ή ελληνόφωνους φοιτητές τους ακολουθώντας την εξής τεχνική:

Ανάπτυξη του *ίνδηκα* (*index*): Λεπτομερής εισήγηση στο λατινικό κείμενο- όχι ακριβής μετάφραση.

Παρεμβολή της **προθεωρίας** δηλαδή αναγκαίων επεξηγήσεων για την κατανόηση του κειμένου.

Αν πρόκειται για χωρίο της κωδικοποίησης και ειδικά *rescriptum* προηγείται ο **θεματισμός** δηλαδή υποθετική ανάπλαση των πραγματικών περιστατικών που οδήγησαν στην έκδοση της αυτοκρατορικής πράξης.

Οι φοιτητές επιχειρούν μετάφραση του κειμένου με την βοήθεια του *ίνδηκα*, ενώ αν συναντήσουν δυσκολίες οι καθηγητές τους τους διευκολύνουν δίνοντάς τους την απόδοση ορισμένων όρων στα λατινικά (**κατά πόδα ερμηνεία**).

Μετά τη μετάφραση έρχεται η σειρά των **παραγραφών** που είναι διάφορες επεξηγηματικές παρατηρήσεις στο κείμενο (**ρητόν**) .

Αυτές εμφανίζονται είτε με τη μορφή **υπομνημάτων** (αν έχουν γενικό περιεχόμενο) είτε **σημειώσεων** (αν αναφέρονται σε λεπτομέρειες).

Οι παραγραφές περιέχουν και **παραπομπές** δηλαδή συναφείς διατάξεις, συχνά με σύντομη παράθεση του περιεχομένου της παράλληλης διάταξης.

Μια μορφή παραπομπών μπορεί να συνοδεύει και τον *ίνδηκα*, τα λεγόμενα **παράτιτλα** δηλαδή χωρία με σύντομη απόδοση του περιεχομένου τους.

Το έργο των αντικηνησώρων μας είναι γνωστό μόνο από τις σημειώσεις των φοιτητών τους.

Σχολαστικοί:

Οι σχολαστικοί, άφησαν γραπτό έργο διότι ηερμηνευτική επεξεργασία στην οποία υποβάλλουν τα κείμενά τους δεν προορίζεται μόνο για φοιτητές αλλά για όσους ασχολούνται πρακτικά με το δίκαιο. Από τα έργα τους έχουν διασωθεί μόνο δύο σε ακέραιη μορφή:

- Επιτομές Νεαρών του Αθανάσιου του Εμεσηνού

- Επιτομές Νεαρών του Θεοδώρου του Ερμπολίτη

Από τη μελέτη του έργου τους προκύπτει ότι και οι δύο χρησιμοποίησαν σε ευρύτατη κλίμακα λατινικούς όρους. Αυτό σημαίνει ότι και κατά τις αρχές του 7ου αιώνα εξακολουθεί η πρακτική να είναι εξοικειωμένη με το νομικό λεξιλόγιο της μεικτής αυτής μορφής.

Τα νομικά λεξικά:

Η βαθμιαία εξαφάνιση των λατινικών γνώσεων καθιστά προβληματική την κατανόηση κειμένων με τόσους πολλούς λατινικούς όρους. Η πρακτική έδωσε τη λύση του προβλήματος με τον εξής τρόπο: πολλοί κάτοχοι χειρογράφων με νομικά κείμενα που συμπεριλάμβαναν λατινικούς όρους σημειώνουν την ερμηνεία των λατινικών όρων που τους είναι άγνωστοι είτε στο περιθώριο είτε ανάμεσα στις γραμμές του κειμένου. Αυτές οι σημειώσεις ονομάστηκαν νομικά γλωσσήματα. Σε μερικές περιπτώσεις κατά την αντιγραφή του κειμένου ενσωματώθηκαν μέσα σε αυτό και σε άλλες πάλι αποχωρίστηκαν, απέκτησα δική τους οντότητα με δική τους χειρόγραφη παράδοση και αποτέλεσαν πραγματικά νομικά λεξικά. Μια τέτοια περίπτωση αποτελεί το λεξικό *άδετ* που προέκυψε από τα *Ινστιτούτα* του αντικήνσορα Θεόφιλου. Όμως η πλήρης άγνοια της λατινικής που επικρατούσε μεταξύ των αντιγραφέντων καθιστά συχνά αδύνατο να μαντέψει κανείς ποια είναι η ερμηνευομένη λατινική λέξη. Η χρησιμότητα των λεξικών υπήρξε αναμφισβήτητη, καμιά φορά όμως συνέβαλαν στις παραμορφώσεις των νομικών κειμένων και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό ώστε να γίνονται ακατάληπτα.

Η εξέλιξη της νομικής ορολογίας κατά τον 7ο και 8ο αιώνα:

Ο 8ος αιώνας κυριαρχείται από το νομοθετικό έργο των Ισαύρων και ειδικότερα από την Εκλογή. Με τον νόμο αυτό επιδιώχθηκε μεταξύ άλλων η γλωσσική απλοποίηση του δικαίου.

Κατά τον 8ο αιώνα ναι μεν είχε περιοριστεί η δυνατότητα κατανόησης των λατινικής προέλευσης νομικών όρων, αλλά ορισμένοι από τους όρους αυτούς είχαν ενσωματωθεί μέσα στην καθημερινή νομική γλώσσα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην είναι δυνατή η αντικατάστασή τους χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η σαφήνεια του νόμου.

Στις πηγές της πρώιμης περιόδου διακρίνονται τρία ελληνικά ιδιώματα:

- α. η καθαρεύουσα
- β. η επίσημη γλώσσα των κειμένων των νόμων που δεν αποφεύγει τις λατινικές αλλά προτιμά τις ελληνικές λέξεις.
- γ. η γλώσσα των νομοδιδασκάλων που βριθεί από λατινικούς όρους.

Η νομοθεσία των πρώτων Μακεδόνων αυτοκρατόρων:

Ο αριθμός των λατινικών όρων εμφανίζεται τόσο στην Εισαγωγή όσο και στον Πρόχειρο Νόμο αθξημένος σε σύγκριση με την Εκλογή, αλλά αυτό οφείλεται αφενός στον μεγαλύτερο όγκο των 2 νομοθετημάτων και αφετέρου στην επαναφορά πολλών διατάξεων του ιουστινιάνειου δικαίου.

Σπουδιαότερα συμπεράσματα για τη διαμόρφωση της νομικής ορολογίας μπορεί να εξαχθούν από τη μελέτη των Βασιλικών, τα οποία προέκυψαν από την επεξεργασία της ιουστινιάνειας νομοθεσίας. Η επεξεργασία αυτή εκδηλώθηκε προς δύο κατευθύνσεις.

α. Προς την εναρμόνιση των διαφόρων μερών της νομοθεσίας αυτής μεταξύ τους, είτε με παραλείψεις είτε με *παρεμβλήματα*

β. Με την απόδοση των λατινικών κειμένων στα ελληνικά, και με την αντικατάσταση λατινικών όρων που υπήρχαν στα ελληνικά κείμενα της νομοθεσίας, δηλαδή με *εξελληνισμούς*.

Η νομική φιλολογία του 11ου αιώνα:

Η Σύνοψις των Νόμων, έργο του Μιχαήλ Ψελλού ήταν γεμάτη λατινικούς όρους. Προκαλεί μάλιστα την εντύπωση ότι ο κύριος λόγος συγγραφής της ήταν η εξήγηση των όρων αυτών.

Η εντύπωση αυτή δεν ήταν ακριβής όπως προκύπτει από την ορολογία που χρησιμοποιείται σε μια νομολογιακή συλλογή, την Πείρα. Στη συλλογή αυτή η απεικόνιση της νομικής πραγματικότητας είναι πιστή γιατί πρόκειται για δικαστικές αποφάσεις. Από το κείμενο συνεπάγεται ότι η νομική γλώσσα του 11ου αιώνα είχε σταθεροποιηθεί στο επίπεδο των Βασιλικών.

Τα όργανα απονομής της δικαιοσύνης κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Στην κορυφή της δικαιοσύνης βρισκόταν ήδη από την εποχή της ηγεμονίας ο αυτοκράτορας, δοθέντος ότι ήταν επικεφαλής όλου του κρατικού μηχανισμού, δικάζει δε και ο ίδιος σε δεύτερο ή τρίτο βαθμό.

- Τα δικαστικά όργανα της Κωνσταντινουπόλεως. Από την εγκατάσταση της πρωτεύουσας του κράτους στην Κωνσταντινούπολη ανώτατη δικαστική αρχή είναι ο ανθύπατος. Στα μέσα του 4ου αιώνα ο φορέας αυτού του αξιώματος φέρει ο έπαρχος της πόλης με δικαιοδοσία που κάλυπτε όλες τις ιδιωτικές διαφορές. Δικαστική εξουσία με μεταβίβαση αρμοδιότητας ασκούσε και ο νυκτέπαρχος. Με τη νεαρά 80 ο Ιουστινιανός δημιούργησε μία θέση τον *quaesitor* που του ανέθεσε δικαστικά καθήκοντα ως προς τους παρεπιδημούντες στην πρωτεύουσα ξένους, ανεξάρτητα από την ιδιότητά τους. Ο έπαρχος είναι αρμόδιος για την εκδίκαση και των ποινικών υποθέσεων. Το 535 ο Ιουστινιανός με τη Νεαρά 13 ίδρυσε το αξίωμα του *πραίτορος* των δήμων, ιεραρχικώς υποδεέστερου από τον έπαρχο που απορρόφησε τον νυκτέπαρχο. Έτσι την ποινική δικαιοδοσία έχουν ο έπαρχος, ο *πραίτωρ* των δήμων και ο *quaesitor*. Δικαστική εξουσία ασκούσαν και οι *πραίτορες* και μετά την εγκαθίδρυση του Ιουστινιανού και οι *έκδικοι* των πόλεων. Όλοι οι παραπάνω αξιωματούχοι που παράλληλα με τα διοικητικά τους καθήκοντα απένεμαν δικαιοσύνη δεν είχαν νομικές γνώσεις. Στα δικαστήρια όμως συμμετείχαν και πάρεδροι με νομικές γνώσεις και συμβούλευαν τους δικαστές.
- Τα επαρχιακά δικαστικά όργανα. Έξω από την πρωτεύουσα τα όργανα απονομής της δικαιοσύνης και οι διάφοροι βαθμοί δικαιοδοσίας προσδιορίστηκαν με βάση τη διοικητική διάρθρωση του κράτους σε επαρχίες, διοικήσεις και υπαρχίες. Σε πρώτο βαθμό δίκάζαν οι διοικητές των επαρχιών, σε δεύτερο εκείνοι των διοικήσεων ή των υπαρχιών. Παράλληλα ασκούσαν δικαστικά καθήκοντα τόσο σε πολιτικές όσο και σε ποινικές υποθέσεις. Ειδική δικαιοδοσία ασκούσαν ορισμένα πρόσωπα λόγω της αρμοδιότητάς τους πχ κληρικοί, στρατιωτικοί.
- Επισκοπική δικαιοδοσία. Κατά την πρώιμη περίοδο σημαντική υπήρξε η συμβολή των επισκόπων στην απονομή της πολιτικής δικαιοσύνης. Οι επίσκοποι επί Κωνσταντίνου επιλαμβάνονταν τα επισκοπικά δικαστήρια της εκδίκασης ιδιωτικών διαφορών. Από τον

Ιουστινιανό με τη Νεαρά 86 η εποπτεία του επισκόπου απένεμαν πολιτική και ποινική δικαιοσύνη αν ο κοσμικός δικαστής αμφισβητούνταν.

Τα όργανα απονομής της δικαιοσύνης κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο. Τα όργανα για την απονομή της δικαιοσύνης επαναλαμβάνονται σχεδόν στο σύνολό τους από την κωδικοποίηση του 9ου αιώνα που καταρτίστηκε επί Λέοντος του Σοφού. Στις διατάξεις της Εισαγωγής παρέχονται πολλές πληροφορίες για τα δικαστήρια και τα πρόσωπα που είχαν σχέση με αυτά. Δύο αχρονολόγητες Νεαρές διατάξεις του Κωνσταντίνου Ζ' αφορούν κυρίως στις δικαστικές δαπάνες. Για τον 11ο αιώνα παρέχει πολλές πληροφορίες η Εκλογή των Βασιλικών, ο συντάκτης της οποία ήταν ασφαλώς δικαστής γιατί επιμένει σε πολλές λεπτομέρειες δικαστηριακού περιεχομένου. Τα τέσσερα ανώτατα δικαστήρια ήταν του Μεγάλου Δρουγγαρίου, του Πρωτοασκηρήτις, του Δικαιοδότου και του προκαθημένου των δημοσιακών δικαστηρίων.

- Οι κριτές επί του ιπποδρόμου και οι κριτές του βήλου.
- Άλλα, ειδικά δικαιοδοτικά όργανα της μέσης περιόδου.

Τα όργανα απονομής της δικαιοσύνης κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο.

-Οι καθολικοί κριτές των Ρωμαίων. Κατά την ύστερη περίοδο παρατηρείται κάθετη πτώση της νομικής επιστήμης σε όλους τους τομείς βεβαίως και της απονομής της δικαιοσύνης. Τρεις περίπου δεκαετίες μετά το 1296 ο Ανδρόνικος Β' Παλαιολόγος θέσπισε πρόσθετες εγγυήσεις για ένα νεοσύστατο ανώτατο δικαστήριο που μάλλον ήταν 12μελές, αποτελούμενο από κληρικούς, επίσκοπους και μη, και από συγκλητικούς. Φαίνεται ότι δεν υπήρξε μακρόβιο με αποτέλεσμα το 1329, η απονομή της δικαιοσύνης να απασχολήσει και τον Ανδρόνικο Γ' που καθιέρωσε τον θεσμό των καθολικών κριτών των Ρωμαίων με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Οι δικαστές ήταν τέσσερις από τους οποίους ένας επίσκοπος και δικάζουν αρχικώς μαζί. Αργότερα όμως εμφανίζεται το δικαστήριο αυτό με μονομελή σύνθεση. Πάντως και αυτού του δικαστηρίου η λειτουργία παρουσίασε προβλήματα αφού καταδικάστηκα 3 καθολικοί κριτές για δωροληψία. Αυτό αποτέλεσε αφορμή αργότερα ο Αρμενόπουλος στην Εξάβιβλό του να προτάξει τις νουθεσίες προς τους δικαστές. Το δικαστήριο αυτό διατηρήθηκε μέχρι την Άλωση της Κωνσταντινούπολης.

Τα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

- Τακτικά εκκλησιαστικά δικαστήρια.
- Έκτακτα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

ΝΕΟΤΕΡΟ ΔΙΚΑΙΟ

Η Αντιβασιλεία: Το έργο του Μάουρερ και το Διάταγμα της 23ης Φεβρουαρίου 1835

Στο διάστημα της ανηλικότητας του Όθωνα, ένα από τα τακτικά μέλη της Αντιβασιλείας ήταν ο νομομαθής Γεώργιος Λουδοβίκος φον Μάουρερ, ο οποίος διέθετε μεγάλη πείρα σε θέματα νομοπαρασκευαστικής εργασίας. Ο Μάουρερ ανέλαβε την ευθύνη για την οργάνωση των τομέων παιδεία, εκκλησία και δικαιοσύνη. Η παραμονή του στην Ελλάδα υπήρξε σύντομη. Στο σύντομο όμως αυτό διάστημα, ο Μάουρερ επιτέλεσε σημαντικό νομοθετικό έργο. Ο Ποινικός Νόμος, ο Οργανισμός των Δικαστηρίων και των Συμβολαιογράφων, η Πολιτική και Ποινική Δικονομία ανήκουν στο ενεργητικό του.

Λίγους μήνες μετά την αποχώρηση του Μάουρερ, στις 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου εκδίδεται διάταγμα της Αντιβασιλείας με το ακόλουθο περιεχόμενο:

“Οι πολιτικοί νόμοι των Βυζαντινών αυτοκρατόρων οι περιεχόμενοι εις την Εξάβιβλον του Αρμενόπουλου, θέλουν ισχύει μεχρισού δημοσιευθή ο πολιτικός κώδηξ του οποίου την σύνταξιν διετάξαμεν. Τα έθιμα όμως, όσα πολυχρόνιος και αδιάκοπος συνήθεια ή αποφάσεις δικαστικά, καθιέρωσαν υπερισχύουσιν όπου επεκράτησαν.”

Οι συντάκτες του διατάγματος ήθελαν καταρχήν να ισχύσουν ως αστικό δίκαιο οι αυτοκρατορικοί νόμοι που περιέχονταν στην Εξάβιβλο.

(ξαναδιάβασε σελ. 244-245)

Η επικράτηση πανδεκτιστικών αντιλήψεων

Στα μέσα του 19ου αιώνα, η νομολογία του Αρείου Πάγου και η επιστήμη, ταλαντεύονταν, πάντοτε με αφορμή το Διάταγμα του 1835 ανάμεσα στην αποδοχή του βυζαντινού αστικού δικαίου των Βασιλικών και σε αυτήν του δικαίου του ιουστινιάνειου Πανδέκτη.

Κυριότερος υποστηρικτής του δικαίου των Πανδεκτών υπήρξε ο Παύλος Καλλιγιάς, ο οποίος όπως και πολλοί άλλοι σύγχρονοί του νομικοί, είχε εξοικειωθεί με το δίκαιο αυτό κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών σπουδών του στη Γερμανία.

Έχοντας επίγνωση της ανεπάρκειας της Εξαβιβλου να καλύψει τις ανάγκες της νομικής καθημερινότητας στα μέσα του 19 ου αιώνα, θεωρούσε ότι τα ενδεχόμενα κενά που άφηνε η συλλογή του Αρμενόπουλου έπρεπε να συμπληρωθούν με αναδρομή στην ιουστινιάνεια κωδικοποίηση.

Τελικά επικράτησαν τα κείμενα της ιουστινιάνειας κωδικοποίησης και κυρίως ο Πανδέκτης, ως κύρια πηγή του νεότερου αστικού δικαίου.

Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το δίκαιο αυτό ίσχυσε αμετάβλητο μέχρι τον Αστικό Κώδικα χωρίς καμιά προσπάθεια εκσυγχρονισμού του.

Από το διάταγμα του 1835 μέχρι τη δημοσίευση του ΑΝ 2250/1940 με τον οποίο συνετελέσθη η εισαγωγή του Αστικού Κώδικα δημοσιεύτηκαν αρκετά νομοθετήματα που τροποποιούσαν το ιουστινιάνειο δίκαιο σε εκείνους τους τομείς του ιδιωτικού δικαίου που οι νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες επέβαλαν ουσιαστικές αλλαγές.